

о. Іванко

Українській тишибі

НА УКРАЇНСЬКІЙ НИВІ

3

<i>З М І С Т:</i>	Стор.
<i>Поворіт</i>	5
<i>Донощик</i>	11
<i>Соціял-революціонер</i>	14
<i>Цар у Москві!</i> . .	22
<i>Патріоти</i>	26
<i>„Ідеаліст“</i> . .	30
<i>Дві слізи</i> . .	35

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА

ЧИСЛО 23

СОФІЯ БУДКО

НА УКРАЇНСЬКІЙ
НИВІ

ПРАГА

1 9 4 1

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОЄМ“

Всі права застережені.

Обгортка праці А. Лисянської.

Тираж 3000 примірників.

**Накладом Українського Видавництва „ПРОБОЄМ“ у Празі,
Probojem, Praha XIV., 65, schr. 3.**

Друкарня Й. Шмідбергер, Прага II., Бенатська 7.

Поворіт.

Дві обідрані жінки йдуть помалу вперед. Минало дванадцять літ, коли гнали їх тим же шляхом тисячами. Тільки дві вертаються. Інші або померли, або їх ще криють тюремні стіни мальцевського заводу.

„Уляно, підеш зі мною“, — звертається старша жінка, якої волосся зовсім сиве, хоч їй ще не цілком сорок літ, до молодшої від неї. — „Маю заможного брата“...

Уляна хотіла щось сказати, але Олена, так називалася старша жінка, бачила її рух і зараз же додала: „Не бійся, не будемо їсти даром хліб, будемо працювати... Як вже знаєш, в останнім листі сповістив мене брат, що його дружина померла, — то він охоче прийме працьовиті руки“.

„Боюся будучини, Олено! — До тітки не можу вернутися, вона заборонила це мені... Я хотіла б тільки знати, як живе моя сестра Маруся! — Не один раз я оповідала тобі про неї... Мала вона ледви рік, коли наші батьки й дядько потонули в морі при загибелі корабля. — Потім сталася та страшна подія, мене забрано з дому, вона тоді мала щойно п'ять літ, — я шістнадцять. — Це було ввечері, вона вже спала. Я з тіт-

кою збиралася на спочинок. Аж тут стукає хтось у двері. Я пішла відчинити; дивлюся, що це за пізній гість так сміло добивається, — то були два городовики... Вони хотіли проглянути наш дім, бо, мовляв, в підозріння, що у нас ховається Юрко. — Не знаю, чи я оповідала вже тобі про те, що я не знала й не знаю Юркового назвища. — На якісь зібранні хтось представив мені його, але, як то бував дуже часто, так і я тоді ані не зрозуміла добре його назвища, — пізніше не прийшло мені на думку запитати його про це. Всі називали його Юрком і для мене також він остався ним. Знаю тільки, що був звідкись зі села й учився в господарській школі. — З допитів городовиків я довідалася, що також доношник не знав як він називається; подав тільки ім'я „Юрко“ й що він є знайомий зі мною.

Коли городовик штовхнув мене, Маруся вже не спала. Вона вискочила з постельки й з дрібними кулачками кинулася на нього. Тоді тітка покликала служницю, щоб вона забрала Марусю до себе; вже від того часу я її не бачила. Тітка не дозволила мені ані попрощатися з нею...

Моя тітка це ні риба, ні рак... Як її чоловік жив, була українкою, але після його смерти стала кацапкою. Над помертям свого чоловіка стільки вона не нарікала, як над моєю „невдячністю“, що, мовляв, таку ганьбу привела на її дім. „Ти напевно знала“, кричала вона, наче з розуму зійшла, „що Юрко бунтівник, мерзотник, який

хотів знищити Росію, він говорив про якусь волю — про Україну... І тебе він затруїв, і ти з ним бігала по зібраних, як та дурна, а тепер на мій благородний дім упала така ганьба“. І, мабуть, її слова були причиною, що шукали Юрка, а взяли мене ві свою...

Тітка не схотіла зі мною ані попрощатися, вона відскочила від мене, як від гадюки, й за-казала мені вступ у її дім. Віддалена від неї на три кроки, я просила її, щоб вона любила Марусю, зате, коли ж вже вона собі того бажає, я ні-коли не повернуся в її дім, а мій маєток по батьках хай вона використає на виховання Марусі. Тоді я не думала, що зашлють мене в каторгу на дванадцять літ. — Тепер Маруся мав сімнадцять літ; боюся, що тітка виховала з неї якусь кацапку й, може, вже одружила її з якимсь кацапчуком... Уляна задумалася й тяжко від-дихнула. — Вона вже давно забула плакати; бо й для чого, — на глум зненавиджених ворогів?

„То ж дивися, Уляно, там, он той хрест на церкві, чи бачиш його? — У тій церкві я була хрещена, з тієї церкви салдати витягли моого чоловіка, який склався туди від них; три дні після того ми поклали його на вічний відпочинок. — А по трьох місяцях приїхали за мною, щоб замкнути мої уста, щоб кожного вечера, коли дівчата сходилися прясти, я не могла оповідати їм казки, — казки, які родилися з крові моого чоловіка й болю моого серця. Тепер я вертаюся

стара, збідачена й тільки з одним бажанням, — хочу почути в моїм селі про те, що там не забули про мої казки...

— Ось той біленський дім з горбом і садом, це в дім моого брата, який буде й нашим домом.

— Не крути головою, — доля нас злучила, — памятаєш, не один раз ти працювала й за себе й за мене, коли й стояти я не мала вже сили... Ні, пізніше побачимо, що дастися робити, але мій дім є твоїм домом, а за такий я вважаю дім моого брата“, переконуюче сказала старша.

„Олено, сердечно дякую тобі, але я підіжду тут за селом, ти перша підеш туди. Розкажи своїм про мене, а вже коли погодяться дати мені притулок на якийсь час, — що ж мені остається, — тільки з вдячністю прийняти вашу погостинність. — Так воно буде найліпше. Також не треба, щоб я бачила ваше привітання. — Сумно було б мені, — така забута, нікому непотребна, — розумієш мене?“ запитала Уляна Олену.

„Хай буде й так. — Ось ці верби — вже на нашім полі“.

Жінки наблизилися до верб, які росли біля поточкa.

„Тут собі сядь, а я скоро прийду по тебе. Мовю хусткою прикрийся, щоб ти не простудилася, бо сонце вже не грів так, як в півдні“, пригадувала Олена подругі.

Олена схватали Улянину руку й притиснула її собі до грудей. „Серце хоче розірвати груди,

чуєш, як воно бе? — Я скоро вернуся, а ти відпочинь трохи. Сьогодні ми пройшли вже кусок дороги“ додала Олена, обійняла Уляну й сердечно пригорнула її до себе. Потім пішла в село, до якого було ще пятнадцять хвилин ходи.

Змучена Уляна вже дрімала, коли біля неї спинився віз, яким селяни їздять у город, до нього запряжені були два гарні гніді коні. Вязка свіжої соломи, як золотий пристіл, сяяла на переді воза. Вона пробудилася й оглянулася кругом. Біля неї стояв молодий, вродливий селянин у святочнім убранні, з гордими очима, які дуже пригадували Олену і... — Юрка... Тут же стояв малий хлопчина, мабуть, його синок. Його великі, глибокі очі вдивлялися в неї.

„Вітаємо вас, сестро Уляно!“ промовив сердечно селянин, потім він звернувся до хлопця: — „А ти, синку, дивись і добре запамятай собі, як хочуть знищити нас наші вороги... вони кинулися і проти жінок, щоб підрвати основу нашого народу, але поки хоч один з нас живе, не підрвуть!... Привітай тітку й люби її, як рідну матір“, і, повертаючися до Уляни, селянин промовив: „Прости, сестро, що я говорив так довго з сином, — хай росте з цими образами, хай його душа привикає до твердої боротьби“...

Уляна встала, хотіла щось сказати, але її горло стиснулося наче в кліщах, і, коли вона подала селянину свою малу, від тяжкої праці зтверделу

руку, її очі наповнилися сльозами.

„Ні, сестро, ні! Гриць не смів бачити сльози в очах героїв!“ селянин хотів ще щось сказати, але задивився, майже з переляком, на Уляну, яка намагалася всміхнутися крізь сльози.

„Боже, той усміх, чи є це можливе, — це ти Уляно?!"

„Це я, Юрку“, тихо відповіла дівчина й наче соромлячися своєї подертої одежі, тісніше притисла до себе Оленину хустку.

— „Скільки я тебе нашукався. Твоя тітка кудись вийхала й ніхто не знав куди, а я у скорім часі мусів перебрати господарство по батькові, який помер в болю над нещастям Олени... — „Сідаймо, ти змучена, завтра поговоримо про все“...

А коли вже їхали, селянин прошептав синкові: „Це буде тепер твоя матуся... Малий Гриць здивовано подивився на батька, потім на Уляну, всміхнувся до неї і ніжно погладив її руку.

ДОНОЩИК.

„Кров, скрізь кров! куди ще мені втікати?
Вона потекла за мною й через море!

Вже знову... ціла родина... а ця жінка в подертою сорочкою на грудях... розпущене волосся вітер розвіває на всі сторони.

Не дивися так на мене своїми страшними очима.
Ти померла, то спокійно лежи, для чого гонити мене? — Не я стріляв...

Не наближайся до мене! ні! ні!!!“

„Іване! Що з тобою!? Мабуть, якийсь недобрий сон снився тобі?“ .

„Я голосно говорив?“

„Ти кричав про кров, про жінку в подертій сорочці. Вона наводила в сні жах на тебе“.

„Це дурниця“, буркнув.

„Що дурниця? — Слухай, Іване, останні часи не подобається мені багато дечого в тобі. Чому вважалі треба було виїжджати з краю?... Там, при твоїм становищі, було б можна все ж таки дещо зробити для народу...“

„Ти чув, що забрали також учителеві діти?
— Казав мені про те селянин, який відвіз нас на валізвницю. Учителя кудись відвезли, а його дружину побили на смерть“...

„Для чого ти нагадуєш мені про те все? — Всі проти мене, навіть і власна жінка“...

„Що з тобою, Іване?! Ці твої нерви, це ж є жах. Треба тобі лікуватися. Я тільки хотіла сказати тобі про вчителя, — ви ж були приятелі вже з дитячих літ“...

„Тепер уже досить, я хочу спати!“

В кімнаті тишина. Наталка з страхом прислухувалася до важкого дихання свого чоловіка.

Рано, коли трохи розвиднилося, Іван устав і пішов. Він уже майже місяць кожного ранку кудись ходив. — Казав, що він не може спати, що йому потрібне свіже повітря. Але він знає вже віддавна про те, що нема в цілісінськім світі ні одного куточка, де він міг би жити радісно. Вже більше місяця ходив він і передумував про те, яким способом міг би захистити свого сина від ганьби й погорди майбутніх...

Ще колись давно він був свідком, як дитина не призначала батька, — погорджувала ним...

„Так, тоді я був ще молодий“, говорив він собі півшептом. — „Як скоро я забув про ту подію! Тепер вона не сходить з моєї думки...“

Був це наш сусід. Його син Станислав і я були шкільні приятелі... Одного дня йшли ми обидва разом зі школи й стрінули по дорозі Станиславового батька. Станислав наче не побачив його, тільки дуже почевонів і відвернувся в інший бік.

Тобі добре живеться, Станиславе! — добре бути сином багатого батька, сказав я йому й не думав при тім нічого злого. Станислав нараз зблід і промовив крізь ватиснені зуби: „Він не є мій батько, я не маю вже батька! — Маю тільки маму“.

Я подивився на нього здивовано й подумав: мабуть, якіс родинні пригоди сталися з його батьком. Я мав вісімнадцять літ, в тім віці багато дечого думається. Але, коли Станислав трохи вспокоївся, пояснив мені:

„Ніколи не думай, що він є мій батько, це донощик; мені дуже соромно, що я приневолений тимчасово жити під його стріхою, але мама не бере від нього ні сотика. — А я жду свого повноліття, тоді мій дядько усиновить мене, щоб я міг скинути в себе те його оганьблене прізвище!“

Боже мій, як мало розумів я тоді Станислава!

За декілька літ я почув, що Станиславова мати померла, Станислав давно вже покинув своє старе прізвище, а його батько — донощик — повісився...

Мабуть, і мені ніщо інше не остается, тільки — повіситися... А мій Івась?! — Хто ж усиновить його? Нема в нього дяді!

1935 р.

Соціал-революціонер.

Змучена працею, вертається Марія додому. В її вухах гудуть ще дзвінки телефону й стукіт телеграфу. Приспішила ходу. — Ще сьогодні треба прати. Петрусь піде завтра вперше в школу. — Дитина росте, а з нею щораз більше праці, старань... роздумув Марія. Вона вже недалеко від домівки. Крізь вікно всміхається до неї бліде обличчя її сина Петруся.

Тільки Марія переступила через поріг, Петрусь до неї: „Мамочко, чи ви принесли мені зшитки?“

„Принесла. Ось тобі зшитки, тут же й олівець. — Був батько в полудні дома?“

„Ні, не був“

„Бідний, як він працює, рано не взяв, мабуть, ні крихти хліба з собою?...“

„Взяв, мамочко“, сказав хлопець.

„А що їв ти, синку?“

„Я? — хліб і трохи картоплі було в горшку“.

„А яйця, хіба батько не зварив тобі?“

„Батько яйця зварив, оглянув їх і сказав, що вони недобрі, несвіжі“, відповів син.

„Ой, то ж і грабіжники, заберуть гроші за свіжі яйця, а продадуть такі, що тільки викинуті.“

Сідай, Петрусь! Ось тобі тістечко, — добре, правда? І юшечка буде швиденько... Подивися, дитинко, — батько вже йде, а я не приготовила ще нічого“.

У кімнату ввійшов мужчина середніх літ. „Високо ж живемо! Не можу віддихатися“ й тяжко сів на дуже знищена канапу.

„Дмитре, йди принеси мені вугілля, — вечеря буде скоріше“, звернулася Марія до свого чоловіка.

„Аж пізніше, тепер я дуже втомлений“.

Жінка не нагадувала вже чоловікові про вугілля, ввяла кіш і принесла його, як звичайно, сама, хоч часом і чоловік принесе, але це стається рідко.

Тимчасом чоловік повитягав з кишені часописи, які він там мав, порозкладав їх на столі й пильно дивився до них.

„Як думаєш, Дмитре, чи закінчиш у цім році студії? запитала Марія чоловіка.

„Ще не знаю. Мабуть за-кін-чу“, процідив він крізь зуби. „Найгірше, що я не маю грошей на плату за іспити... Я чув, що хто матиме рік надзвичайних студій, той буде звільнений від плати за ті іспити“, туманив він вже не вперше дружину.

„То ще один рік терпіти?!“ з тяжким віддихом виклинула Марія.

„Гроші нема — що ж робити?... Не мавш там, якусь їжу? Сьогодні ми маємо зібрання... Вчора

мав товариш Службійко чудовий реферат: „Революційна-соціалізація в українізації“. Сьогодні товариш Крутійко виголосить: „Соціал-... будівництво чи українізація“, а завтра я — „... Революційна-соціалізація чи українізація!“ „Махаєш рукою? — ти того не розумієш! Скажи, чи не було б гарно, коли б робітник не мусів працювати стільки годин? — При тім до помочи мав би всі вимоги техніки! Ось, наприклад, не треба було б тобі бігти по вугіллю — для того була б електрика?“...

„Ех, на вугіллі теж добре вариться, коли є з чого. Аж вивчишся й будеш заробляти, то я з радістю принесу те вугілля. В тих восьми літах, в яких ти брав стипендію, то ще йшло, але тепер уже четвертий рік... не знаю, як дальнє буде, все щораз дорожче... нарікала жінка.

„За те, за те якраз ми боремося!...

Жінка, мабуть, привикла вже до таких розмов, бо спокійно замітала хату й не виявляла найменшої цікавости до чоловікових балачок. Наразі очі радісно засяяли й вона викликнула: „Дмитре, сьогодні я бачила дуже гарний гобелін; покриті ним крісла й дивани в ждальні були б чудові. — Жаль, що я не мала грошей, але нічого, купимо тоді, коли ти матимеш уже свою ординацію, бо тепер ще не відомо, скільки метрів треба — ще не знаємо, яка велика буде ждальня“.

Такими мріями Марії чоловік не захоплювався, він часточув подібне...

„Дмитре, прибери трохи на столі, несу вже юшку“, сказала Марія до чоловіка.

„Зараз“, відповів Дмитро, не відриваючи очей від часописів.

„Марія принесла юшку, поставила її на краю стола, прибрала на нім, налила чоловікові повну тарілку, при тім виловила з горшкâ майже всі шкварки; тепер вони плавають у його тарілці... Він повідкладав часописи й уявся до їжи.

Тимчасом Марія намочила білизну, нагодувала хлопця, обмила й поклала його спати. А її чоловік, наївшися, ваяв зі собою деякі часописи й пішов на зібрання — визволяти жидівський пролетаріят від української буржуазії...

Дмитро повернувся пізно вночі. Марія ще латала панчохи.

„Чи не міг би ти завтра остатися дома? Петруся треба відвести в школу“, несміло запитала Марія Дмитра.

„Гм, завтра — в університеті пробираємо якраз дуже важні речі, — але, коли треба, — я то дожену“.

Марія вдячно подивилася на чоловіка.

Вже пів року ходив Петрусь у школу. Надворі зима. Хлопець простудився, має гарячку.

„Сьогодні не підеш, Петрусю, до школи, — підеш зігрітися до постелі, — дам тобі чайку з медом“, сказала мати до сина.

„Мамусю, там у школі є тепло, я там не простудився, там тепліше, як дома“.

„Надворі холодно. Одяг мавш поганий, тому й простудився... Я маю триденний відпуск, буду оповідати тобі казочки, — ти любиш казочки?“ З любовю, заглядаючи синові в очі, запитала його мати.

„Люблю“, сказав хлопець, скоро віддихаючи.

„Вже недовго нам терпіти, ще рік-два, — потім батько матиме ординацію, а Петрусь — свою мамусю біля себе. Тепер я мушу працювати на хліб, ти ж знаєш“, промовила тихо мати.

„Знаю, знаю“, притакнув син.

Після обіду хлопцеві погіршало. Марія ждала чоловіка, бо він же може помогти недужій дитині. Вже й Петрусь заснув, а чоловік не прийшов. Марія обгорнулася плащем і побігла шукати його.

Не скоро можна там найти когось. Це ж є така велика будова. „Він повинний бути десь недалеко біля хворих“, думала Марія, „бо вже останній рік“. Але даремно вона розпитувала всіх про нього, . ніхто там не вінав такого. Одна сестра порадила їй звернутися до канцелярії університету.

Урядовець пошукав поазбучно в книзі потрібне прізвище: „Ні, пані, такого нема зовсім на університеті“, сказав він і здивовано подивився на жінку.

„Це неможливе! Бо перед кількома літами я ж його допроводжувала на виклади“, додала Марія вже якимсь нерішучим голосом.

„Зараз подивлюся“, привітливо сказав урядовець і пішов у іншу кімнату. Він скоро повернувся з двома книжками: „Ось тут є таке прізвище, а вже в дальшім семестрі воно незаписане. — Від того часу минуло вже п'ять літ“, завважив урядовець.

Марія, не сказавши ні слова, вибігла в темну вулицю, добігла до саду й спинилася. Тільки одна думка оволоділа нею. „Куди ж вінходить?“

В такім стані зустрів її один з товаришів чоловіка.

„Куди ж ви вибралися в такій зимі й без капелюха?“ запитав її мужчина, якого вона теж помалу впізнала, й відповіла йому запитанням:

„Олексію Григоровичу, чи знаєте ви, де я могла б знайти моого чоловіка?“

„Думаю, що в книгозбірні. Він там прочитав, мабуть, уже всі романі. Ви не повинні б дозволяти йому так собі тільки сидіти по зібраних і книгозбірнях. Мені не має ніякого діла до ваших хатніх справ, все ж таки жаль дивитися, як ви протягом цілих довгих днів працюєте, а ваш чоловік нічого не помогає вам і при хатній праці теж все жде ваших рук. Що сталося б, коли б ви занедужали? Він повинен би“...

Марія, вже не дослухавши до кінця, побігла в книгозбірню. Дійсно, її чоловік сидів там схи-

2* С. Будко, На українській ниві.

лений над „Бісами“ Достоєвського. Він її не побачив, а Марія, не покликавши його, скоро вернулася в свою домівку.

У хаті було повно диму, — жаринка випала з розбитої пічки й запалила ковер, розвісланий на підлозі. Марія швидко погасила тліючий ковер, відчинила вікно й кинулася до постелі сина.

Петрусь лежав нерухомо. Ось син міг би задушитися в тім часі, коли я того, того... Й не докінчила, бо хлопець здався їй дуже блідий... Петрусь зімлів від диму, минула неодна хвилина, поки Марія, при допомозі сусідки, пробудила в нім життя.

Що пережила Марія в тій хвилині, про те знає тільки вона сама. Глибока борозна на її чолі й кругом її уст свідчить про те...

По відході сусідки змучений Петрусь заснув. Марія, безмірно втомлена духово й тілесно, тяжко опустилася на стілець, схилилася на стіл і підперши голову руками, перебігала думками над цілим пережитим нею часом, — від вінчання аж до сьогодні. Обличчя Марії прибрало нараз рішучий, різкий вираз. Вона встала й енергічно почала складати в куфри одяги, перини, все. Багато там того не було... Потім збудила Петруся, швиденько вдягла його й написала декілька слів на папір, який положила на середину стола.

Заспаний і півхворий хлопець здивовано поглядав на куфри.

„Петрусю, підіжди трошки, я зараз вернуся й тоді поїдемо до тітки, знаєш, до тієї, яка колись подарувала тобі ведмедика“; по тих словах Марія вийшла, в тій же хвилині було чути від сходів відгук спішної її ходи.

Марія найняла перше, яке стріла, авто. Шофер поміг їй перенести куфри, сина огорнула прикривкою, щоб він не простудився ще більше й поїхала до старої тітки, яка була на неї розгнівана з-за вічних чоловікових студій.

Чоловік вернувся, як звичайно, на вечерю. Ніхто не відчинив йому. — Він вийняв ключі з кишени, відімкнув двері й, здивований, спинився на порозі, бо в кімнаті осталися тільки: подерта канапа, скривлений стіл, два стільці й ліжко без подушок. На столі він завважив письмо, приступив ближче, взяв його й читав:

„Дядьо, про якого я деколи згадувала, віддав мені й моїй тітці ціле своє велике майно, прислав по нас авто й ми зі старою тіткою відіхали туди до нього. А ж тобі пощастилось зробити докторат, тоді прийдь до нас; не скоріше!“

„А що це за новина?!“ вигукнув Дмитро обурено, „Так не сміє бути, щоб жінка сталася буржуїкою, а чоловік остався без кусочка хліба!... Про цю справу я поговорю з товаришами, як би провести в моїй родині со-ци-яль-ну ре-во-лю-ці-ю, не чипляючи старої тітки, бо тієї боюся!...“

Цар у Москві!

Цар! цар! цар! Що це таке? Всюди тільки й чути: „Цар у Москві!“

Гуркотяль празькі трамваї, автомобілі, навіть горобці цвірінчать під такт — цар! цар! цар!

„Цар уже є в Москві!“, чув я сьогодні куди б не прийшов.

Цар — це не в жарт. Наш цар у Москві..., а мене лиха година потягла зробити в себе українця... Голова моя розлетиться. Нічого не бачу. — Все наче сміється в мене й сонце насмішкувато моргає — ну, так що, українче, га, цар у Москві?!

До чорта! Де ж мій капелюх? — Дві години. Він може кудись вийти й що тоді? — пропало життя! Хай! — Не треба капелюха, він заважав би мені, бо напевно побіжу скоро...

• • • • • • • • • • • • • • • • • •

(Розмова з генералом по московськи).

Ні, я ніколи не перестав бути руським чоловіком! В моїй домівці на почеснім місці висить портрет царя! Я... тільки вислухайте мене, ваше превосходительство! — Я ж був колись ваш приятель...

Що, тепер уже не є? Ні, помиляєтесь, це тільки втягли мене туди, але в мені — тут у грудях о-о-о!!! — горить руське серце! Ми вдома говоримо тільки по руськи, читаємо тільки руські часописи, — хоч „Послідні Новості“ дуже дорогі, все ж я купую кожне число, а за український часопис не заплатив я ще ні сотика. Вам я був тут непотрібний, а там, у тих малоросів, не представав я агітувати: „Не було то, як за царя його правої руки генерала Каптілова“.

Ні, це не є комплімент, запитайте мою дружину. — Не вірите, побачите, навіть маю в щоденнику щось про те написане... Зараз вернуся“.

Побіг до дому. Взяв образ і записник і скоро повертається. Нараз спинився й виглядав з-за рогу.

„Ось бачите — собачий син! — Куди ж це він лізе, вже ясно, це ж Петро Василевич, а там дальше — Василь Петрович, і Ілько Григорович там, ха-ха-ха!!!

Ні, братчики, не повірить він вам, не повірить. Я підіжду, чому вони мають бачити мене? Він не повірить їм, а ось я, — я маю докази!...

Хоч би такий портрет... Недаремно я беріг його. Передчуття не обманювало мене ніколи.

Що це таке? Ілля Григорович несе аж два образи? Ні, це не може бути. Цього я не можу допустити... Скажу генералові, що ті образи тільки що його дружина намалювала йому.

— Петро Василевич уже виходить. Я цікавий, яке в нього обличчя? О-о-о — довге-довге...

Про це я знат, без доказів, братчику, без доказів.

Тепер — Василь Петрович — і тобі, колего, як бачу не краще пощастило... Найгірше тут з Іллею Григоровичем, але я скоро постараюся й те направити. Ой, іде! — червоний, як буряк, його груди... о-о-о, як важко дишуть... Чому ж? Він мав ж докази! — Мабуть від радости. Не радуйся, я швиденько заверну рибку у мій бік...

Так, тепер я... Що це? Ніхто не відкликається? Ще раз подзвоню, — вже біжить хтось...

Ваше превосходительство, вислухайте ж мене. О-о-о!!! — Не можна ж так, брате! — В мене ж старі кості... При найменшім нога зламана... — Сказав: „К чорту вас з вашими портретами й іншими доказами!“

Як мене душить, тисне — ш-ш-ш!“

„Іллюшко! Що тобі?“

„Ех, жінко! Чорти б те вяли! Я мав тяжкий сон. Снилося мені, що цар в у Москві“...

„Що ж тут страшне?“

„Да, да, але ми ж українці!“

„Це вже гірше... Знаєш, — я вірю в сни. Пригадувш собі, як колись щось подібне, тільки протилежне, снилося тобі... Тоді ти добре зробив, що став українцем, — зараз після того вбили царя“...

„Фу, ну й сон же, дивися, як я впрів!“

„Це недаремно, Іллюшко, ні, ні! — Я знайду завтра царський образ, вичищу його й, знаєш,

коли до нас прийдуть москалі, я їх задержу в кухні, а ти повісиш царя на стіну, коли ж — українці, тоді царя — за шафу, — образ Шевченка на його місце... Тільки не переплутай мені, а то я дала б тобі!...

1936.

Патріоти.

Мої знайомі живуть у домі, який сусідує з одною великою (тихенько або голосно, як хочете, скажу вам) жидівською друкарнею. Одного гарячого дня я була в тих моїх знайомих; щоб охолодитися, сіла я біля відчиненого вікна й ось несподівано почула цікаву розмову:

1. Куди тобі так спішно, га?
2. А, це ти, Миколо? Що нового, як поживаєш? Дома всі здорові?
1. Дякую, здорові, тільки не дуже то живеться. Вже п'ятий місяць бігаю по всяких установах просити стипендію¹⁾ для Катруся й аж учора сказали мені щось конкретне. Памятаєш, Грицу, тоді для Михайлика то ані чотири тижні не тяглося. Михайлик мав пять тижнів і вже дістав перші гроші... Невеликі вони, але ліпше, як нічого.
2. Як думаєш, Миколо, — за місяць і в нас народиться, чи вже не час подати прохання, га?
1. Чим скоріше тим ліпше. — Знаєш Хамченка? — Того, що якийсь час жив у Подебрах. — Той має вже три стипендії.

¹⁾ Стипендія чуже слово, по-українськи: підкуп, наем.

2. А як це так?

1. Знаєш, на всі сторони... Щось, десь, колись написав і дістав літературну стипендію від „червоного кржіже“, був там чимсь в Українській Армії і тому, присилають йому щось там з Варшави, а вкінці вписався до якоїсь організації, став членом наукового товариства чи україно-зnavства й досить марок дістав за те... Й сини його й дочки — усі на стипендіях. А мені, мені, бідному емігрантові, якому дають місячно 600 корон, — правда, жінка одержує теж щось zo 300 й Михайлику платять 200, — цілих п'ять місяців не хотіли призвати стипендію для Катрусі. Не досить того, що я страждаю на еміграції, тужу за рідною хатою, за зеленим степом — за нашою батьківщиною.

2. Ой, так, так. Зелений степ... Все там інше й люди не такі ваздрісні, як тут... Але що ж робити, все для батьківщини.

1. Дивись, ось сюди біжить Хамченко, мабуть, з коректурою, він кавав мені, що вже скоро вийде його книжка.

3. Здорові, панове товариші, куди так, куди, теж у друкарню?

1. До друкарні, до друкарні, пане добродію, ви теж сюди, в цю?

3. В цю. Бо ж куди дати? Щось там у часописах плещуть, що, мовляв то, свій до свого, що треба піддерживати свої підприємства, бо, мовляв, це в основі будучої власної держави й

тому подібне. Але послухайте, панове! Я взяв з декількох друкарень розцінки й щоб не здавалося, що я не патріот, теж написав українським підприємцям, ну, й що ж думаете, панове?

1. Не хотіли вам зробити?

3. Ні, не те, але вявіть собі, вони там — не мають ані канцелярії, ані не маєте на чім сісти, всі працюють, нема там ані пана жidителя,¹⁾ ну, нічого не мають, нема на чім очі спинити. — А ще до того, панове, тільки на одну третину дешевше, як у великих друкарнях, куди денно приходять десятки професорів, директорів і докторів. Коли б у них хоч на половину було дешевше, ну, то вже можна б з ними говорити, а так — само-совою, що їм не дав... Бо ж коли чужинці побачуть, у якій друкарні ми друкуємо, то й поважатимуть нас!...

2. Це так саме вийшло в мене з кравцем.

Тут є якийсь карпатчанин, він найняв малу робітню на третім поверсі й давайте українці працю, бо, мовляв, він українець... А хто заручить мені, що він добре мені пошиє? А на примірку аж до третього поверху й тільки на 100 корон дешевше, як у Абрахама, який на Вацлавській²⁾ площі має великий салон. А яку він, той українець, зможе пришити вам фірму?... Людина тільки соромилася б скинути пальто в каварні.

¹⁾ Управитель — у чеській мові — жidитель.

²⁾ Головна вулиця-площа в осередку міста Прати.

— Знаєте, кельнерам дуже добре відомі всі країнські фірми й по них вас уважають. Ми ж патріоти й повинні гідно репрезентуватися!...

Більше я вже не чула, бо патріоти, які „страждають для батьківщини“, ввійшли в жидівську друкарню.

1938 р.

—

—

„Ідеаліст“.

„Увійти чи не ввійти“, роздумув пані Ніна; то віходить від дверей, то знову вертається. А за дверима не втихають сварливі голоси.

Це пан полковник свариться з власною дружиною, — сердечною подругою пані Ніни.

„Хай, може перестануть сваритися“, сказала собі пані Ніна, натиснувши на гудзик дзвінка. Голоси притихли. Вийшов полковник, обличчя він мав невеселе, важурене; коли побачив пані Ніну, намагався всміхнутися, але його усмішка була більше подібна на плач.

„Прошу, прошу, може й добре, що ви прийшли“ сказав полковник нервово.

Пані Ніна ввійшла в кімнату. Біля вікна спиною до дверей стояла її подруга. Потім якось несміло повернулася, при тім пані Ніна спостерегла, що очі її подруги були червоні від плачу. Настала хвилина неприємного мовчання. Вкінці полковник перервав тишу:

„Ось дивіться, Любка знову стрінулася десь, на якійсь академії, в Павлом. До них прилучилося ще декільки людей і стільки їй наговорили, що я від вчорашнього дня не маю спокою. Прямо до очей Любка каже мені, що я в зрадник, що

я не маю ніякої ідеї, що ось хоч би такий Павло бореться за волю, за ідеали... Не можу перевідчити Любку, що той самий Павло „ідеаліст“ спокійно живе в домі свого батька, який одержує стипендії з тих же самих джерел, з яких і я маю свої 600 корон місячно. Ще більше, той „ідеаліст“ має ще й ту нахабність приходити до нас у гості, при тім, як це Любка знає і ви самі також бачили, — він тому, що я, мовляв, зрадник, не подав мені руки, але до моого стола спокійно сідав і спільно з усіми п'є чай... Що скажете на те?“

„Гм, тяжко тут щось сказати. Ви ж знаєте добре, пане Миколо, що я осуджу всіх тих, які беруть допомоги від чужинців все одно в якім вигляді, — це не міняє справи... Але, щодо того „ідеаліста“, то кажу вам, а передусім тобі, Любко, борони нас, Боже, від таких „ідеалістів“, які виросли зі стипендій і живуть з них, бо будуть повторятися — Базар, Крути, Збруч, Хуст... але не діждемося нашої Держави, нашої Волі!“...

У тім самім часі, коли подружжя сварилося, „ідеаліст“ сидів у кавянрі в товаристві ще декількох молодих людей. Усі вони неспокійно поглядали на двері, бо ще не прийшла головна особа йхнього сьогоднішнього засідання. Роз-у-разу було чути вибухи сміху й можна було догадуватися, що там рішається щось... „дуже важне“ бо всі брали живу участь у дебаті.

Нараз усі хлопці шумно встали, бо панна Лілі виглядає сьогодні надзвичайно розкішно, — кохетний капелюшок, мистецьки намазані губи, зближалися до столика сьогоднішніх „важких“ зборів.

Декільки голосів привітало дівчину:

„Лілюсю, чому ж так пізно?“

„Не можна ж, панно Лілі, забувати про те, що ми ждемо вас тут усі!“

„Дивіться, ви запізнилися на цілу годину!“

„Панове, панове“, ніжним співучим голосом перериває Лілі їхні протести, „не могла, ѹй Богу, я не могла скоріше, була з Микитою в кіно, то ж треба було ждати аж до кінця. А як ви договорилися? Куди поїдемо?“

„Ми гадаємо, що було б добре поїхати знову по довгім часі до Потеплі“, відгукнувся хтось.

Гі, гі, гі! засміялася Лілі, до Потеплі? А що там робитимемо, коли дощ буде? Нема там ні порядної реставрації, ні залі до танців... Я раджу їхати до Ржічан. — Хто за? Хто проти? Хто здергався?...

Хто ж за? Ні, хто проти? — Ніхто? — Хто здергався? — Ніхто? Значить одноголосно. Де збірка?“

„Де тобі буде найліпше, Лілюсю? запитав поспішно Павло.

„Найліпше? — Ні, ми повинні вибрати, щоб усім було вигідно; гадаю, десь у центрі, хоч би тут, де сьогодні“.

„Гаразд, гаразд, відгукнувся той, якого дівчата навивали „чубатий“, і запитав, як це звичайно робиться, коли рішаються важні справи... „хто проти? — хто здержалася“... при тім подиївся на всіх присутніх і додав — „Ніхто? Одноголосно прийнято!...“

Біля пів одинадцятої години ночі збиралася компанія до дому.

· · · · ·

Годинник був вже одинадцяту годину ночі.

„Господи“, каже мати важуреним голосом, „де ж той Павло так довго здержалася? Не виспиться бідний; така працьовита та дитина... Прийде піано, а ще хватаеться за працю; рано вставає й уже мав перо в руці, він не мав часу ні на відпочинок, ні на забаву“...

Стук, стук у вікно. Мати, спотикаючися в поспіху, відкликається: „З'ява, зараз відчиню“.

До кімнати ввійшов мужчина, — наче дуб. Чи ж це та бідна дитина? — Так, це Павло „ідеаліст“.

„Мамо, мавш лещо вісти?“

„Вже несус. Хочеш молочко?“ питав його мати.

„Кисле — так“, відповів Павло, при тім хватав перо, якийсь пописаний папір'єць пильно до нього придинявлючися, — то щось в нім перечеркував, то приписував.

„То вже йди їсти, борщ прохолоне, недобрий холодний“, пригадув йому мати.

З С. Будко, На українській ниві.

Павло єсть, а мати, з радістю в очах, дивиться на свою дитину.

„Завтра збуди мене, бо рано мавмо стрічу й, можливо, що вернуся аж по двох днях“, каже Павло до матері.

„Господи, чому ти скоріше не сказав мені? Я не маю вдома ні кусочка ковбаси... Нічого не можу тобі дати“, бідкувалася мати.

„То й не треба, я собі там куплю. Мавш чисті кишенькові хустки й панчохи для мене?...“

„Не маю, я не знала“, оправдується мати, „але ще виперу тобі їх декільки“.

У кімнаті чути спокійні віддихи сплячих мужчин. — Жінка, виправши хусточки, повісила їх над пічкою й зашивала панчохи.

Годинник бє четверту годину ранку. Мати входить тихенъко до кімнати, щоб нікого не збудити, але Павло, побоюючися спізнатися на стрічу, дуже чуйно спав, пробудився й запитав:

„Мамо, котра година?

„Ще тільки четверта, ще можеш спати“, відповіла мати.

„Вже четверта, в пятій годині я повинний встати, хоч мені ще так хочеться спати. Розбуди мене, коли б я заснув!“ „Ідеаліст“ перевернувся на другий бік, а його мати, мабуть, подумала: „Бідна дитина, ані не виспиться порядно, тільки працює й бореться...

Дві сльози.

Неділя. На дворі вітер гуде й за хуртовиною не видно світа божого. В кімнаті при грі радія сидять сестри Маркевичівни з братом, молодим, але вже відомим, адвокатом.

„Чому ти й досі не женишся?“ питав старша, вже віддана сестра.

„Мені й так добре, до того й часу не маю шукати дружину“, весело відповів брат.

„Це є твоя стара пісня, а мама, клопочучися про тебе, казала, що краще було б, коли б ти переїхав туди, ближче до нас, бо сюди є дуже далеко й тому тяжко дістатися до тебе“, нарікала сестра, передаючи бажання матері.

„Ні, ні, я повинний бути тут, бо тут наші мене потребують... Я не можу переїхати в малий гірод. Тут я маю стільки праці, я повинний“... В тім відчиналися легенько двері й на порозі зявилася молода, гарна дівчина з сніданням на таці.

Сестри з цікавістю поглянули на неї, бо чули вже від брата, що він має нову покоївку, працьовиту й дуже симпатичну дівчину з села. Віра, це є ім'я служниці, ніяковіючи під поглядами гостей, почевроніла й швидко вирівнявши скатертину, розставила посуду, налила чай і вийшла.

3* С. Будко, На українській ниві.

„Але то, братику, гарна дівчина та Віра“, сказала молодша, в убранні студентки, сестра й при тім пальцем погрозила брату...

„Не соромно є тобі Наталко?“ промовила старша й додала: „Нам треба поспішати, бо поїзд відіде без нас“.

Коли адвокат Маркевич, провівши сестри, вернувся й входячи, чомусь проти свого звичая через кухню, побачив там неждано такий образ: на столі були розкладені зшитки й книжки, а перед столом спиною до дверей, з підійнятыми до гори руками, стояла на колінах Віра. Коли вона почула за собою скрип дверей, мов, при злім вчинку піймана, перелякано й безрадно опустила руки, схилила голову й Маркевич побачив, як з її гарних очей, наче дві перлини, скотилися дві сльози.

„Вірочко! чому ви плачете, є вам сумно по рідні? А що це таке? Словник? Ви вчитесь французької мови?“ питав дівчину Маркевич.

Коли б маляр хотів намалювати сором, безрадність, жадобу, він не міг би найти кращий модель від цієї на колінах перед книжками, з опущеними руками й зі сльозами на очах, стоячої дівчини...

Маркевич, син сільського вчителя, нерозляльканий долею, бо ж від малої вчительської платні залежала велика родина його батька, тому в нім відразу пробудилося співчуття до дівчини... По хвилині він довідався від Віри про причину її сліз.

„У вас я маю мало праці“, промовила дуже зніяковіло Віра, „колись я найшла словник і хотіла вчитися, але не вмію... Читати я добре вмію, в школі була я перша, пів року до закінчення річного навчання я була відпущена зі школи; вчитель сказав тоді моєму батькові: „Дальше ходження вашої дочки в школу є даремною стратою часу, бо вона там вже нічого більше не навчиться“. Мені вже й самій прикро було в школі повторяти кожний рік те саме... Я одержала зі школи свідоцтво, що я в обсязі шкільних завдань уже все знаю. А тут, ось бачите, не вмію словника взяти до руки... Скільки вже я молилася Богу, та дарма, не знаю й не знаю“... закінчила Віра своє оповідання зі сумом у голосі.

Не вагаючися, вирішив Маркевич допомогти молодій дівчині в самоосвіті, бо в школі була занедбана підготовка до неї.

Віра тепер встає дуже рано, бо вона в вільних від праці годинах пильно вчиться. Які чудові світи відкриваються для неї, кожний день приносить їй щось нове й цікаве. Пан Маркевич так гарно поясняє їй, що все наче само входить в її голову. Потім Віра записалася на матуральні курси. Гнітило її тільки те, що вона вже мала великий довг. Бо кожний сотик видаваний для неї паном Маркевичем, вона старано записувала, щоб колись увесь довг повернути йому.

Перед гімназією рушно. Молодь і батьки зійшлися тут разом. Всі радуються... Гутірка, сміх, поцілунки. Тут є й наша Віра, тільки ніхто не цілує її, ніхто не розмовляє з нею. Сама вона тут. Тому, довго не оглядаючися, біжить до дому, щоб приправити їжу. „Доктор, мабуть, ще в канцелярії“, подумала вона й сумно їй стало. Краще було б, коли б він був дома, а то вона ще захлиснеться щастям. Ще й ще чекати. Нікому сказати про своє щастя.

Глибоко схвильована Віра не спостерегла, що пан Маркевич ішов слідом за нею аж від гімназії. Він сьогодня майже зовсім не працював і був свідком Віриної побіди. При тім, бачучи її щастя, радісно відчував його разом з нею. Але, коли вона осяяна радістю вийшла з гімназії, він сховався в натовпі, наче малий хлопчик, хоч у суді рішав і найтяжчі справи.

Рівночасно, вона через кухню, він через головні двері, ввійшли в дім. Він від радості не зінав, що робити... „Цей гарний день, може, й мені дасть щастя“, думав Маркевич, сидячи в глибокім кріслі.

Матурантка, не знаючи, що Маркевич є вже дома, в попередничці, з хусточкою на голові, з вінником у руці вбігає в його кімнату, щоб перед його приходом зробити в ній порядок. Побачивши Маркевича в кріслі, Віра майже перелякалася від несподіванки...

„Вірочко, а тепер що? Ви тепер уже не можете бути у мене служницею“.

Чому? — Я знаю, — в останім часі я трошки занедбала працю, я хотіла... я, — я сьогодні зробила матуру... Тепер уже я буду знову так працювати, як колись... Оставте мене хоч на короткий час у себе“, тихо сказала Віра.

„Вірочко, ви справді думавте, що я вас... що я тебе не хочу бачити?... Не вас, а тебе... Чи ти не бачиш, що я тебе люблю? — Я був сьогодні там у гімназії, я був гордий тобою, люби мене також хоч трошки, — будь моєю дружиною“, додав Маркевич уже пошепки, дивлячися на її уста, наче з них повинний був злетіти йому присуд життя або смерти.

А Віра? — для неї в однім дні сталося надто багато... І вона його любила, але ніколи не думала про нього, як про свого будучого чоловіка, тому вона в душевнім напруженні не могла скати ні одно слово.

Віро, скажи мені, може ти вже маєш любого? — Тоді я не буду перешкоджати. Я мав надію, що ти мене любиш?“

Мій добродію! ви ані не знаєте, як я вас люблю! — Але бути вашою дружиною... Ви багатий, а я бідна — ви знаний, поважаний, а я — хто я така?... А до того, я вам ще довжна 2264 червінці, які я повинна повернути вам“, рішуче сказала дівчина.

„Ви мені довжні? Яким способом? Я ж вам не позичав ніколи нічого“, заперечив він здивовано.

„А за книжки, зшитки, курси хто платив?“ пригадала йому дівчина.

„І ти все те записувала?! Ага, то ти така, моя горда дівчинко! — Але ніхто й ніщо тобі вже не поможе. Ти сказала мені, що любиш мене, а я нікому не віддам тебе, моого щастя. Що ж ти думавш, я не мав з тебе користі? — Хто б про мене так дбав, як ти то робила?... А скільки я мав щастя, коли тебе вчив! Твій доvg уже давно ти заплатила мені з відсотками. Я не знаю, хто в добродієм, а хто добродійкою. — Не хочеш вірити? — Коли б я ваяв багату дружину, мусів би з нею взяти й її служниці й більше приміщення, повинний був би ходити з нею по рватах, забавах, яких я так не люблю. Ти вміеш гарно числити, то ж скажи, скільки те все коштувало б мені протягом десяти літ? А хто знає, чи вона, та багата, любила б мене, чи мої гроші, мов імя? — Для чого ж це говорити, коли ти мене любиш, коли я тебе люблю!“

Вірі здавалося, що земля зникає з під її ніг, Маркевич не вспів її спинити, вона впала перед ним на коліна, — дві сльози котилися по її бліднім гарнім обличчі.

Це була одна мить, але Маркевич пригадав собі, що колись, перед чотирма роками, він уже бачив ці дві сльози... Тільки тоді блищали в тих сльозах: беарадність, сором, жадба, а тепер — щастя, відданість і власпоконня. Він підійняв її, вдивився в її очі й відчув, що він в найщасливішою людиною під сонцем.

(Оповідання „Дві сльози“ перший раз було надруковане в 1936 році у „Світі молоді“ ч. 7-8.)

